

TABERÂNÎ ve “el-MU‘CEM’ ÜS-SAG‘ÎR” ADLI ESERİ

Yard. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK

TABARÂNÎ AND HIS AL-MU‘CAM AL-SAGHÎR

The traditionist al-Tabarani, who lived almost a hundred years, and his work have been examined in various aspects. First of all, his geographic and cultural milieu has been established, and then some information has been given about his teachers. Secondly, the works, which were written in kind of Mu‘cem, have been examined.

Anahtar Kelimeler:

Mu‘cem,

Meşyaha, Taberânî,

Kültür coğrafyası,

Ehl-i beyt,

Muammerûn,

Hadis alma,

Şîa.

a- Hayâtı

Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr el-Lahmî eş-Şâmî et-Taberânî, Safer 260/Kasım 873 yılında *Akkâ*'da doğmuştur. Doğum yeri olan *Akkâ*'nın nerede olduğu husûsunda muhtelif görüşler olduğu gibi¹; nisbesi olan *Taberânî* de tartışmaya açıktır².

1 **Akkâ:** Bu gün Filistin toprakları içerisinde yer alan bir şehrin adıdır. İsim “ عكا ” şeklinde yazılmaktadır. Bir de, yazılışı farklı olmakla beraber, aynı şekilde okunan ve yine bir yer ismi olan “ عكة ” kelimesi vardır. Görebildiğimiz kadarıyla bu iki yer adı karıştırılmaktadır. Meselâ; *el-Ensâb*, *el-A‘lâm* ve *Vefeyâtü'l-A‘yân* gibi kaynaklarda, Taberânî'nin doğum yeri olan *Akkâ* (عكا) için; “Şam'da Taberiyye Gölü yakınlarında bir yer” denmektedir. Halbuki *Mu‘cemü'l-Büldân* ve *el-Müncid fi'l-A‘lâm*'da ise, Şam'daki Taberiyye Gölü sâhilindeki bu yer, Taberânî'nin doğum yeri olan *Akkâ* “ عكا ” değil; başka bir yer olan *Akkah* “ عكة ” dir. *Mu‘cemü'l-Büldân*'daki şu ifade bunu anlatmaktadır:

عكا : هو اسم موضع غير عكة التي على ساحل بحر الشام.

en-Nüccûm'üz-Zâhire ve *el-Muntazam* adlı eserlerdeki kayıtlardan anladığımız kadarıyla Taberânî arap asıllıdır. Söz konusu eserlerde müellifin nisbelerinden birisi olan “*el-Lahmî*” kelimesi açıklanırken; “Lahm arap kabîlelerinden bir kabîledir. Yemen’den gelip, Hz. İsa’nın doğum yeri olan Beyt’ül-Makdis’e iki fersah mesâfedeki bir yere yerleşmişlerdir”³ deniyor. Daha sonraları ise Isfahan’ı vatan edinmiş ve burada 360/971 yılında vefat etmiştir⁴.

Bazan, “*Taberânî*” ile “*Taberî*” nisbeleri de karıştırılarak yanlış anlamalara sebebiyet verilmektedir. “*Taberânî*” *Taberiyye*’ye, “*Taberî*” ise *Taberistan*’a nisbettir. Bunlar da bir birlerinden farklı yerlerdir.

Taberânî, 273/886 yılında onüç yaşındayken hadis dinlemeye ve ezberlemeye başlar. Babası da hadisle meşgul olduğundan, onun bu alanda yetişmesine ayrıca bir önem vermiştir.

[ارتحل به أبوه و حرص عليه . فإنه كان صاحب حديث من أصحاب دحيم]

“*Babası onu hadis yolculuğuna çıkardı ve hadis öğrenmesine ihtimam gösterdi. Çünkü kendisi de bu işle meşgul oluyordu ve Dühaym’in⁵ talebelerindendi*”⁶.

Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü'l-Büldân*, IV,141; ayrıca bkz. Semânî, *el-Ensâb*, IV, 42, Beyrut 1988; Zirikli, *el-lâm*, III, 181, Beyrut 1969; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 407, Beyrut 1968; *el-Milncid fî'l-A'lâm*, s. 472.

2 *el-A'lâm*'da bu isim Şam'daki Taberiye Gölü'ne nisbet edilirken; *el-Ensâb*'da iki ayrı görüşe yer verilmektedir. Bunlar: 1- Taberiyye. Ürdün'de el-Ğavra “الغور” yakınında bir şehirdir. 2- Lut Gölü'nün yerinde bulunan Şam yakınlığında bir yerdir (bkz. *el-Ensâb*, IV, 42; *el-A'lâm*, III, 161). İkinci görüş her iki kaynakta da aynı olmakla beraber, 1. dipnottaki mülâhazaları da göz önünde bulundurarak, bu nisbenin Şam'daki Taberiyye Gölü'ne değil, bu gün Kuzey Filistin olarak bilinen Ürdün'deki yere âit olma ihtimâlinin daha doğru olabileceği kanaatindeyiz.

3 Bkz. İbn Tağriberdi, *en-Nüccûm'üz-Zâhire*, IV, 59, Kâhire 1963; Ebû'l-Ferec, *el-Muntazam*, VIII, 54, Haydarâbad 1358.

4 *Vefeyât*, II, 407.

5 **Dühaym**; Abdurrahmân b. İbrâhim b. 'Amr b. Meymûn el-Kureşî, el-'Ümevî. Ebû Saîd ed-Dimeşkî el-Kādî (Şevvâl 170-Ramazan 245/Mart 787- Ekim 859). Münekkidler tarafından güvenilir (sika) kabul edilmiştir. Fıkıh'ta Evzaî ekolüne mensuptur. İbn Hibbân, kendisine “Dühaym” denilmesinden hoşlanmadığını söyler. Çünkü ona göre “Dühaym”, “Dahman” kelimesinin ismi tasğîr (küçültme sıfatı)idir ve Şam'lıların lehçesinde bu kelime “kötü” anlamına gelmektedir. Buhârî de Dühaym'dan üç tâne hadis rivâyet etmiştir. (Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 131-132).

6 Zehebî, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, XVI, 119, Beyrut 1984 (3. Baskı).

275/888 yılında 15 yaşlarındayken de hadis yolculuğuna çıkar. *Medâin, Şam, Haremeyn, Yemen, Mısır, Bağdâd, Kûfe, Basra, İsfahan* ve *el-Cezâire* gibi şehir ve bölgeleri dolaşarak yaklaşık 1000 kadar şeyhten hadis rivâyetinde bulunur. Akranları da dâhil olmak üzere, karşılaştığı kimselerden aldığı hadisleri yazardı. Bu yolculukları esnâsında, daha sonra yerleşim merkezi olarak seçtiği *İsfahan*'a da uğramayı ihmâl etmemiştir. *İsfahan*'a 2. uğrayışı olan 310/922 târihinde (1. uğrayışı 290/903 tür) kendisini, şehrin yöneticisi, **Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Rüstem** karşılayarak, ona beyt'ül-mâl'den (haraç gelirlerinden) bir hisse (maaş) ayırır. Taberânî de ölünceye kadar bu maaşı almaya devâm eder⁷. Zehebî'nin kaydettiği diğer bir rivâyete göre ise; **Ebû Ömer b. Abdülvehhâb es-Sülemî**, Taberânî'nin : *"İbn Rüstem İran'dan döndüğünde bana 500 dirhem verdi. Fakat ömrünün sonlarına doğru, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer aleyhinde bâzı şeyler söylemeye başladı. Bunun üzerine ben de ayrıldım ve bir daha da onun yanına uğramadım"* dediğini duymuştur⁸.

Taberânî'nin, edeb, ahlâk ve beşerî münâsebetler açısından tam bir olgunluk içerisinde olduğu görünmektedir. Bir gün **Ebû Tâhir b. Yûsuf** kendisine bir hadis okur ve hadiste tashîf⁹ yapar. Tashîf yapılan söz konusu hadiste "خصى الحمار" "merkebin yumurtalığı" tâbiri geçiyor. **Ebû Tâhir** bu kelimeleri "حصى الجمار" "küçük çakıl taşı toplayıp sayardı" şeklinde değiştirerek okuyor. Taberânî de bu yanlışlığı düzelterek, niçin bu şekilde yanlış okuma yoluna başvurduğunu sorar. **Ebû Tâhir** de utandığından dolayı böyle yaptığını ifâde eder. Bunun üzerine Taberânî ona, *"sen benim oğlum gibisin, burada utanılacak bir şey yok"* der. Bu şekilde ilim öğrenen kişiye karşı anlayışlı ve olgun davranarak ilimde utanma olmayacağını gösteriyor¹⁰.

Hayatının genel hatlarına ve eserlerine baktığımızda Taberânî'de ehl'i-beyt karşı sevgisinin ağır bastığını görüyoruz. Eserleri içerisinde "*Kitâbü Fezâili Ali*" adını taşıyan kitapların bulunması da bir bakıma bunu göstermektedir.

7 Zehebî, *Tezkiret'ül-Huffâz*, III, 915, Hindistan 1958; *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, XVI, 123.

8 Zehebî, *Tezkire*, III, 915.

9 "Tashîf": Hadislerin metin ve isnadlarında geçen bir takım kelime ve isimlerin, bâzı harflerine, yanlış bir zan veya vehme istinâden nokta koymak, yahut noktalı bir harfse noktasını düşürmek sûreti ile yapılan hatalara denir (bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 428, Ankara 1985 (2. Baskı)).

10 Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağir*, -Giriş, s. 23; Zehebî, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, XVI, 123.

Taberânî'nin ilmî durumu ile ilgili duyduklarını aktaran şahıslardan, esas adı Muhammed b. Abdullah b. Heysem olan ve Ebû Ca'fer b. Ebû's-Seriyy ed-Deymîrî olarak bilinen bir râvî şunları nakletmektedir:

“323 yılında Kûfe'de Ebu'l-Abbâs b. Ukde ile karşılaştım. Kendisinden, yetişemeyerek kaçırdığım dersleri bana tekrar edivermesini istedim. Fakat kabul etmedi. Biraz ısrar edince de nereli olduğumu sordu. Ben de İsfahanlıyım dedim. Bunun üzerine, “niçin Hz. Peygamber'in ehl-i beytine karşı içten içe bir düşmanlık besliyorsunuz?” dedi. Ben de; “öyle deme üstad. Şu anda İsfahan'da, fakîh, müttakî, fâzıl ve müteşeyyia¹¹ (tarafdar) pek çok insan var”, dedim. “Onlar Muâviye taraftarları değil mi?” dedi. Ben de; “hayır, tam tersi, onlar Ali taraftarlarıdır. Orada bulunan herkesin nezdinde Hz. Ali, gözlerinden, aile ve çocuklarından daha kıymetlidir (sevimlidir)” dedim. Bu sözlerden sonra yetişemeyip kaçırdığım yerleri bana anlattı. Daha sora da, Süleymân b. Ahmed et-Taberânî'den hadis dinleyip dinlemediğimi sordu. Ben de kendisini tanımadığımı söyledim. Bunun üzerine biraz da kızarak; “Fesühânallah! Ebû'l-Kasım (et-Taberânî) hemşehrin ve sen ondan hadis almadın ha! Doğrusu bu beni çok üzdü. Ben onun gibi iyi bir hadisçi tanımiyorum. Biz birbirimizden ve ortak hocalardan hadis aldık” dedi¹².

Rivâyetten de anlaşılacağı üzere, Hz. Ali taraftarı olduğunu açıkça ifâde eden Ebu'l Abbas b. Ukde¹³'nin Taberânî'yi bu şekilde övmesi ve

11 “Şîa”: Şîilîğin bir fırka olarak zuhuruna kadar taraftar anlamında Arap dilinde sıkça kullanılan bir kelimeydi. Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilâfeti sırasında, müslümanların farklı görüşler etrafında toplanması üzerine, toplulukları belirlemek için, meselâ “şîatîl Ali”, “şîatîl Osman”, “şîatîl Muâviye” ve benzeri şekillerde kullanılmış ve bu kullanımlarla da bir “mezheb” kastedilmemiştir. (Kelimenin târihi sîreç içerisinde kazandığı anlamlar ve kullanım şekilleri için bkz. E. Ruhi Fığlalı, *İmâmiye Şîası*, s. 9-15, İstanbul 1984).

12 İbn Asâkir, *Muhtasarı Târîhi Dimesk*, X, 103-106; Zehebî, *Siyer*, XVI, 125; *el-Mu'ce'îl-Sağîr*, -Giriş- s. 17-18.

13 Ebû Abbas b. Ukde, Ahmed b. Muhammed b. Saîd b. Ukde el-Kûfî, Mevlâ benî Hâşim (250-332/864-944): Ashında tam bir şîi değildir. Fakat Kûfe'de oturduğundan ve şîilerle yakın ilişki içinde olup onlarla ilgili eserler yazdığından şîu taraftarı sayılmıştır. Eserleri içerisinde; “et-Târîh ve Zikru men Rave'l-Hadîs”, “Ahbâru Ebî Hanîfe ve Müsnedihî”, “eş-Şîatîl min Ashâbi'l-Hadîs” ve “Sullu'l-Hasan ve Muâviye” yi sayabiliriz. Zirîklî, *el-A'lâm*'ının dipnotunda “Dav'ul-Mişkât” adlı eserden şu alıntıyı yapar:

[ذكرونا من جملة أصحابنا أي الشيعة لكثرة روايته عنهم و تصنيفه لهم]

hadislerini kabul etmesi, ikisinin de Hz. Ali ve ehl-i beyte besledikleri muhabbetten kaynaklanıyor olsa gerek.

Taberânî'nin en çok tenkid edilen yönü, *Mısır*'lı kardeş iki râvîyi karıştırmış olmasıdır. O, meğâzî ile ilgili olarak rivâyet ettiği hadisleri, **Ahmed b. Abdullah, Abdürrahîm b. el-Berkî** isimli şeyhten almıştır. Aslında hadis aldığı kişinin adı **Ahmed** değil **Abdürrahîm**'dir. Çünkü **Ahmed**, Taberânî Mısır'a gelmeden 10 yıl veyâ daha önce vefat etmiştir. **Ebû Saîd b. Yûnus, Ahmed b. Abdurrahîm el-Berkî**'nin ölümü hakkında iki ayrı yerde iki ayrı târih verir; bunlar 266 ve 276 târihleridir. Her iki târihte de Taberânî'nin onunla görüşmesi mümkün değildir. Çünkü o târihlerde Taberânî henüz, 6 veyâ 16 yaşlarındadır. Onun görüştüğü ve adı **Abdürrahim b. Abdullah b. el-Berkî** olan şahsın ölüm târihi ise 286'dır¹⁴. Gerçi bu tereddüdü Taberânî, "*Müsned'ü's-Şâmiyyîn*" adlı eserinde kendisi de dile getirmiştir. Orada **Muhammed b. Muhâcir**'in hayâtından bahsederken; "*bize İbn Berkî anlattı, onun isminin Abdürrahîm olduğunu zannediyorum*" der¹⁵.

Bununla berâber gerek s ü n n î tabakat kitaplarında, gerek ş î î tabakat kitaplarında¹⁶, onun güvenilir bir râvi olduğu kaydı vardır.

Kendisine çok hadis rivâyet etme sebebi sorulduğunda, çok seyâhat ettiği ve rahat bir yatakta yatmadığına îmâen, "*ben 30 yıl hasır üzerinde uyudum*" der¹⁷.

Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden et-Taberânî, bu durumunu sihire bağlayarak, "*zındıklar bana sihir yaptılar*" der. Nihâyet

"İbn Ukde'yi, Şia'dan çok hadis rivâyet etmesi, onlarla içli-dışlı olması ve onlar hakkında eser yazmasından dolayı kendi arkadaşlarımız (şiiiler) arasında zikrettik". Bkz. Zehebî, *Tezkire*, III, 839-842; Hatib Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, V, 14-15; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 198 ve aynı sayfa 1 nolu dipnot.

14 Zehebî, *Siyer*, XVI, 126.

15 İbn Hacer, *Tehzîb'ül-Tehzîb*, III, 916; *Lisân'ül-Mîzân*, III, 73-75; Zehebî, *Mîzân'ül-İ'tidâl*, II, 195, Kâhire 1963; *Siyer*, XVI, 126.

16 Şia kaynaklarından bkz. Mirza Muhammed Bâkır el-Huvansârî, *Ravzât'ül-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât*, IV, 81-82, Kum 1391.

17 Zehebî, *Tezkire*, III, 915; *Siyer*, XVI, 122.

360/971'de yerleştiği *İsfahan*'da vefat ederek, Hz. Peygamber'in ashâbından *Hümâme ed-Devstî*'nin¹⁸ yanına defnedilir¹⁹.

Hocaları

Taberânî'nin hocaları hakkındaki en güvenilir kaynak yine kendisidir. *el-Mu'cem'üs-Sağîr*'inden öğrendiğimiz kadarıyla bu rakam 1000'i geçmektedir²⁰. *Kitâb'üd-Duâ* da ise bu sayı 1555'i bulmaktadır²¹. Bu münâsebetle hocalarının tamâmının adını ayrı ayrı zikretme yoluna gidilmemiştir.

Öğrencileri

Bir asra varan uzun ve bereketli ömründe hocaları gibi öğrencilerinin de sayısı bir hayli kabarıktır. Bunların tamâmını sıralamak yerine, yaşadıkları devirde ün salmış ve meşhûr olmuş, köşe taşı durumundaki talebelerinden bir kısmına dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1- **Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-'Abdî el-İsfahânî** (395/1005): Aynı zamanda bir tüccar olan Muhammed b. İshâk, yaklaşık sekiz yaşında başladığı ilim tahsilinin, 30 küsur senesini bu uğurda yaptığı yolculuklarda geçirir. Bu zaman zarfında, bâzılarına bir kaç aylık geçici süreyle de olsa yerleştiği, Irak, Şâm, Mısır, Hicâz, Horasan ve Mâverâünnehir gibi zamanının ilim merkezlerini dolaşarak, içlerinde Hâfız Ebû Ahmed el-'Assâl, Ebû Hâtim b. Hıbbân, Ebû Ali en-Nîsâbü'rî ve *Taberânî*'nin de bulunduğu 1700 civârında hocadan ders alır²². Bu şahsın diğer bir özelliği de hocası *Taberânî*'nin hayatı, eserleri ve hakkında söylenen rivâyetleri topladığı bir *ciiz* yazmış olmasıdır. *Taberânî*

18 *Hümâme ed-Devstî*; Ashabıdır ve *İsfahan*'da şehîd düşmüştür. (Hayâtı hakkında bilgi için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 125, Kâhire 1971; İbnü'l-Esîr, *Üsd'ül-Gâbe*, II, 85-86, Mısır 1284).

19 *Vefeyât*, II, 407; Ebu'l-Ferec el-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 54, Haydarâbad 1358.

20 *Taberânî*'nin *Kitâb'üd-Duâ*'sını tahkik ederek yayımlayan Muhammed Sa'îd b. Muhammed Hasan el-Buhârî bu rakamı 1289 olarak vermektedir. (bkz. *Kitâb'üd-Duâ*, -giriş- s. 28, Beyrut 1987). Bizim elimizdeki baskıda ise bu rakam -bâzi tekrarlarla beraber- 1161'dir.

21 *Taberânî*, *Kitâb'üd-Duâ* -giriş- s. 30 (thk. Muhammed Sa'îd b. Muhammed Hasan el-Buhârî)

22 Daha geniş bilgi için bkz. *Tabakât'ül-Hanâbile*, II, 167; *el-Muntazam*, VII, 232; *Tezkire*, III, 1031; *Mîzân'ül-İ'tidâl*, III, 479; *Lisân'ül-Mîzân*, V, 70; *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, II, 190; *en-Nüccüm'üz-Zâhire* IV, 213; *Şezerât*, III, 146.

ile ilgili bilgilerde biz de, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'in içerisinde yer alan bu *cüz*'den fazlasıyla istifâde ettik²³.

2- **Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. Merdûye b. Fûrek el-İsfahânî** (410/1019): Hadîs'e gönül verenlerden biri olan bu şahıs, güvenilirliği ve rivâyet ettiği hadis miktarının çokluğu ile meşhûrdur. *Tefsîr-i Kebîr*, *Târih* ve *el-Müstahrec 'alâ Sahîh'il-Buhârî* gibi eserleri vardır²⁴.

3- **Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Cârûdî el-Herevî** (413/1022): Nîsâbur, İsfahân, Merv, Hicaz, Irak ve Rey'li pek çok hocadan hadis dinledi. Hıfzı ve hadis rivâyetindeki dirâyetiyle temâyüz etmiş, zühd ve verâ sâhibi bir zattır. el-Cârûdî kendi hayatından bahsederken hocası Taberânî ile ilgili bir hâtırasını da anlatarak şöyle der: "Hadis öğrenmek için Taberânî'nin yanına gittim, bana yakınlık gösterdi. Fakat diğerlerine bolca hadis anlattığı halde bana zorluk çıkarıyordu. Durumu kendisine sorduğumda; "bunun kıymetini sen en iyi bilensin de ondan" dedi²⁵.

4- **Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Ali Ahmed b. Abdurrahmân el-Hemedânî ez-Zekvânî el-İsfahânî** (419/1028): Mekke, Basra, Ahvaz ve Rey gibi merkezleri dolaşarak hadis topladı ve bu hadisleri kitaplaştırdı. Yaklaşık altmış yıl da hadis rivâyeti ile uğraşan Muhammed b. Ebî Ali'nin *Mu'cem* türünde eseri de vardır²⁶.

5- **Ebu'l-Hasan Ali b. Yahyâ b. Ca'fer b. Abdükûye el-İsfahânî** (422/1031): Ebû İshâk b. Hamza, Taberânî, Ahmed eş-Şâir ve Ali b. Fadl gibi şahıslardan rivâyette bulunan bu zat da çokça hadis yolculuğu yapan, ilim meclisleri düzenleyerek hadis yazdıran, güvenilir bir râvîdir. Kendisinden, Esmâ binti Ahmed b. Abdullah gibi hanım râvî de olmak üzere pek çok kimse hadis almıştır²⁷.

23 Bkz. *Cüz'ün fihri Zikru Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed*, el-Mu'cem'ül-Kebîr, XXV, 329-368.

24 Hayatı ve eserleri için bkz., *Tezkire*, III, 1050; *Siyerü 'Alân'in-Nübelâ*, XVII, 308; *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, VIII, 201; *en-Nücum'üz-Zâhire*, IV, 245; *Şezerât'üz-Zehab*, III, 190.

25 Bkz. *el-Ensâb*, III, 159; *Siyer*, XVII, 384; *Tezkire*, III, 1054; *el-Vâfî bi'l-Vefayât*, II, 61; *Tabakât'üş-Şâfiyye*, IV, 115; *Şezerât*, III, 199.

26 Bkz. *Târîhu İsfahân*, II, 310; *el-Ensâb*, VI, 15; *Siyer*, XVII, 433; *el-Iber*, III, 132; *Şezerât*, III, 213.

27 Bkz. *Siyer*, XVII, 478; *el-Iber*, III, 150; *Şezerât*, III, 225.

6- **Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshâk el-Mehrânî, el-İsfahânî, es-Sûfî** (430/1039): Muhaddis bir babanın oğludur. Babası, büyük müsned sahiblerinden ona icâzet alivermiştir. İbn Mende hakkında hoş olmayan şeyler söylemişse de sözlerine pek itibar edilmemiştir. el-Hatîb el-Bağdâdî de onun tesâhülünden bahseder. Bununla berâber Âlî isnadlarıyla meşhur olmuştur. İlimden başka bir meşgalesi olmayan Ebû Nuaym, yaradılış itibârıyla de sâkin tabiatlıdır. Pek çok telîfâtı olmakla berâber, *Hilyet'ül-Evliyâ, el-Müstahrec 'alâ's-Sahîhain, Târîhu İsfahân, Fezâil'üs-Sahâbe ve Delâil'ün-Nübüvve* adlı eserlerini sayabiliriz²⁸.

7- **Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed b. Fâzşah el-İsfahânî, et-Tânî** (433/1041): Taberânî'nin *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'inin râvilerindedir. Zehebî'ye göre, hakkında Mu'tezilî ve Şîî gibi söylentiler varsa da hadisciliği güvenilirdir²⁹.

8- **Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. İbrâhim el-İsfahânî, et-Tânî** (440/1048): İbn Rîze diye meşhûrdur. Tüccar, akıllı, erdemli ve güvenilir bir zattır. Ticâretle uğraştığı için ilim ehline karşı da eli açıktır. Güzel yazı yazmanın yanında aynı zamanda dil bilimcidir de. Taberânî'den *el-Mu'cem'ül-Kebîr* ve *el-Mu'cem'üs-Sağîr*'i rivâyet etmiştir. Nuaym b. Hammad'ın *Fiten*'ini de yine Taberânî'den nakletmiştir. Hocası gibi bu da uzun bir ömür sürmüştür. **Fatma binti Abdullah el-Cüzdâniye** isimli hanım da dâhil³⁰ kalabalık bir öğrenci grubu kendisinden nakilde bulunmuştur³¹.

Eserleri

Gördüğümüz kadarıyla telifâtının sayısı 107 adet civârındadır. Bunların tamâmının, *Mu'cemleri* kadar hacimli ve ihâtalı olacağını

28 Bkz. *el-Muntazam*, VIII, 100; *Mu'cem'ül-Bıldân*, I, 210; *Vefeyât'ül-A'yân*, I, 91; *Tezkire*, III, 1092; *Siyer*, XVII, 453; *Mizân'ül-İtidâl*, I, 111; *Lisân'ül-Mîzân*, I, 201; *Tabakât'üş-Şâfiyye*, IV, 18; *Şezerât*, III, 245.

29 Bkz. *el-Iber*, III, 178; *Siyer*, XVII, 515; *Mîzân*, I, 126; *Lisân*, I, 262; *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, VII, 383; *Şezerât*, III, 250.

30 Elimizdeki matbû nüshanın 37. sayfasındaki III. Ahmed nüshasından alınan mikrofilm fotokopide, eserin râvileri arasında bu hanımın ve hocası **Ebû Bekir İbn Zîde**'nin isimleri açıkça yer almaktadır. Orada hanımın adı **Fatma binti Abdullah** değil **Abdülvâhid** şeklindedir.

31 *el-İkmâl*, IV, 175; *Siyer*, XVII, 595; *el-Iber*, III, 193; *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, III, 323; *en-Nücûm'üz-Zâhire*, V, 46; *Şezerât*, III, 265.

zannetmiyoruz. Adlarından da anladığımız kadarıyla pek çoğu şahıs müsnedi ile risâle türü eserlerdir. Bu da büyük hacimli Mu'cemlerinin bilgi fişleri şeklindedir. Daha sonra bunları birleştirmiş ve geniş hacimli eserlerini yazmış olabilir. Aynı şekilde bunlara bu günkü dille ayrı basımlar da diyebiliriz. İncelememizi "el-Mu'cem'üs-Sag'ir" üzerine yoğunlaştırdığımızdan diğer eserleri ile ilgili ayrıca bir değerlendirmeye gitmedik. Ama en azından basılmış olan ve rahatlıkla ulaşabildiğimiz diğer iki Mu'cem'i (kebîr ve evsat) ile "Kitâb'ud-Duâ" adlı eserlerini de yakından görme ve inceleme fırsatımız oldu.

el- Mu'cem' üs- Sağ'ir

Hadis kaynaklarını inceleyen müellifler, göz önünde bulundurdıkları ölçülere göre bu kitapları bir takım sınıflandırmalara tâbi tutmuşlardır. Bunlar arasında, eserlerin tasnif şekilleri³² ve yazıldığı târihler dikkate alınarak yapılan ayırımlar³³ olduğu gibi; bütün hadis birikimini ve eserlerini böyle bir ayırıma tâbi tutmadan, aynı kategoride değerlendirenler de olmuştur. Bu son değerlendirme hadis ilminde özellikle kaynak fikri açısından biraz problemlî gibi gözükmektedir³⁴.

Teberânî'nin "el-Mu'cem'üs-Sag'ir"i, adından da anlaşılacağı üzere, son râvî esasına göre oluşturulmuş alfabetik³⁵ bir eserdir. Yazar bu eserini, kendilerinden hadis aldığı 1161 hocasının hâtırasını yâd etmek için, çoğunluğundan bir, az bir kısmından da birden fazla hadis seçerek

32 Hadis kitapları, tasnif ediliş şekillerine göre başta iki gruba ayrılıyor. Bunlardan birisi, râvilerine göre ('alâ'r-ricâl); diğeri de konularına göre dir ('alâ'l-ebvâb). Râvi sistemine göre yapılan tasnifler de ilk râvî (müsned) ve son râvî (mu'cem) esâsına göre olmak üzere iki ayrı şekil arz eder. Konularına göre yapılan tasnifler de, *Musannef. Câmi. Sîmen. Mîstedrek* gibi isimlerle anılmışlardır. (Daha geniş bilgi için bkz. Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Târîhi* (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul 1966; Talat Koçyiğit, *Hadis Târîhi*, s. 205-217, Ankara 1988; İ. Lütî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 25-102, İstanbul 1989 (2.baskı); Ali Yardım, *Hadis II*, s. 63-103.

33 Burada söz konusu olan da, hicrî ikinci asrın ortalarından beşinci asır sonlarına kadar olan zaman dilimi ki; bu târihler arasına "tasnif dönemi" deniyor; ve hicrî beşinci asırdan sonraki tarihlerdir ki bu zaman dilimine de "şerh ve derlemecilik dönemi" adı veriliyor.

34 Ali Yardım, *a.g.e.*, s. 63 (27 numaralı dipnot).

35 Mu'cem tâbiri nerede kullanılırsa kullanılsm mutlaka "alfabetik olmayı" gerektirir. Çünkü kelimenin özünde bu vardır.

oluşturmuştur. Bu bakımdan eseri aynı zamanda “*Meşyeha*”³⁶ türü eserler içerisinde de zikredilebilir.

Şeyhlerini üç ana başlık hâlinde verir. Bunlar: “*isimlerini tam olarak zikrettikleri*”. Hadis aldığı 1161 şeyhten 1154’ünü bu şekilde sıralar. Daha sonra “*isimleri üzerinde durmayıp künyeleriyle*”³⁷ hadis yazdıklarım” adlı bir başlık açarak burada da üç tâne hocasının künyesini verir. Son olarak da, hadis aldığı “*hanım hocalarını*” sıralar. Bunların sayısı ise dördtür.

Diğer taraftan elimizdeki matbû nüshanın, giriş kısmının 37. sayfasında, eserin III. Ahmed nüshasından bir fotokopi verilmiştir. Burada da ayrı bir hanım adına rastlıyoruz. **Fatma binti Abdülvehhâb b. ‘Ukayl el-Cüzdâniyye** isimli bu hanım “*el-Mu‘cem’üs-Sağîr*”in ravîlerinden birisidir ve öğrencisi olan İbrahîm bu kitabı kendisinden “*kıraat*” metoduyla rivâyet etmiştir. Bu şekilde, böyle değerli bir kaynağın bizlere kadar ulaşmasını sağlamada zincirin önemli bir parçasını oluşturan bu hanım da, târih içerisinde hak ettiği yeri aldığı gibi; ilmin gelişmesinde müslüman hanımların üstlendikleri role de canlı bir örnek teşkil etmiş oluyor.

Eser, *Mu‘cem* türünün en güzel örneklerinden birini oluşturduğu gibi, diğer bâzı husûsiyetleriyle de dikkat çekmektedir. Bu özelliklere şu şekilde işâret edebiliriz:

1- Hadis aldığı şeyhin memleketini belirterek, onunla görüştüğü târihi vermesi. Meselâ 1. hadîsi Ahmed b. Abdülvehhâb b. Necde el-Havtî’den; 2. hadisi de Ahmed b. Abdürrahîm el-Havtî’den 279 yılında *Cebele* denen yerde; 4. hadisi de yine 279 yılında, Ahmed b. İbrâhîm’den *Dimeşk*’te almıştır. 5. hadisi Ahmed b. Mes‘ûd el-Makdîsî’den; 274 yılında *Beyt’ül-Makdis*’de, 95, 208 ve 214. hadisleri 283 yılında *Mekke*’deki şeyhlerinden; 92. hadisi 275 yılında *Akka*, 168. hadisi 290 yılında *Isfahan*, 18. hadisi 278 yılında *Haleb*’deki hocalarından almıştır.

36 “*Meşyeha*” veyâ “*Meşihât*” kitapları; müellifin rastladığı ve onlardan ilim ahzettığı yahut rastlamayıp sâdece bâzı kitapların rivâyetlerinin icâzetlerini aldığı şeyhleri hakkındaki bilgileri içermektedir. Umûmiyetle meşyehalar alfabetik olmayıp ilk yazılanları ilk mu‘cemler gibi şüyûhun rivâyet ettiği hadislerin bâzılarının îradını da içerir. (Bkz. Kettânî, *er-Risâlet’ül-Müstadrefe* (*Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek), s. 298, İstanbul 1994; Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 221, Ankara 1992.)

37 **Künye:** Şahsın oğlunun adının belirtilmesi demektir. Ali Yardım, *Hadis II*, s. 124.

Bu târihler, Taberânî'nin ilim coğrafyası ve hadis yolculuğu târihlerine ışık tutması bakımında mühim olduğu kadar, gittiği beldelerin kültür târihleri açısından da ayrı bir değere sâhiptir. Bu sâyede bizler, hangi memleketlerde, hangi târihlerde kimlerin ilim öğrettiğini daha kolay tesbit edebilme şansına kavuşuyoruz.

2- Ricâl bilgisine yer veriyor olması. Eserin aynı zamanda "Meşyeha" türü özelliklerini arz ettiğini daha önce belirtmiştik. Taberânî burada bunun tipik örneklerini göstererek, hadis aldığı hocaları hakkında veyâ senedde ve metinde adı geçen diğer bazı zevât hakkında, aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Bunun misâlleri bir hayli fazla olmakla berâber, bir kaç örnek zikretmekle yetinmek istiyoruz. Meselâ, 2. hadiste adı geçen, İbrâhîm b. Abdülhamîd b. zî Hımâye için, "müslümanların sikalarından (güvenilirlerinden)dir"; 12. hadiste adları geçen Muhammed b. Ömer ve Ebû Seleme için, "sahîh"dir der. 42. hadisteki râvîlerden Ebû Abdurrahman en-Nesâî'nin Mısır'da kâdî 60. hadisteki Ebû Hamza lakabıyla bilinen kişinin gerçek adının da Muhammed b. Meymûn olduğunu söyler. Yine 199. hadiste ismi zikredilen Abdullah b. Habîb'in de "azîz'ül-hadîs" ve sika râvîlerden olduğunu belirtir.

3- Hadisler hakkında sıhhat değerlendirmesine gider. Meselâ, 47. hadis için "garîb"; 199. hadis için ise "azîz" tâbirini kullanmıştır.

4- Hadis şerhi ilminin başlangıcı sayılabilecek olan "garîb'ül-hadîs" ilmine de yer vermesi. Bu şekilde metin içerisinde geçen bâzı kelimelerin hangi anlamlara geldikleri ve nasıl anlaşılması gerektiğine yardımcı olmaktadır. Bu açıklamaları tedlis olaçak şekilde metnin içinde kelimenin hemen akabinde değil, rivâyeti bitirdikten sonra ayrı bir paragrafta yapıyor. Meselâ bunlardan 98. hadiste geçen "en-Necm" (yıldız) kelimesini, "o süreyyâdır" diye; 131. hadiste "el-verhâ" (aptal, ahmak) kelimesini de "el-hamkâ" olarak açıklıyor. 149. hadiste ise "iza ramadat'il-fisâl'in tefsîri (şerhi)" diyerek değerlendirmeye gitmesi de bu tür örneklerdendir.

5- Hadisleri "edâ sığaları" ile rivâyet etmekle berâber, bâzı hadisleri hangi metodla aldığını da özellikle belirtmiştir. Meselâ, 225. hadis için "biz bu hadisi sâdece İbrâhîm b. Abdullah'dan yazdık"; 298. hadis için ise "Ebû Ömer el-Fezzâz'ın kitabının aslından yazdığını" belirtir. 184. hadiste ise müzâkereten tâbirini kullanır. Bu bir bakıma arz demektir.

6- Bazı durumlarla ilgili olarak kendi görüşlerini belirtmesi. Bu hadisin mânâsını açıklama olduğu gibi (bkz. 55 ve 253. hadisler), râvîlerden birisi

hakkında duyduğu bir bilgi de olabiliyor (bkz: 292. hadis). Bu gibi durumlarda kendisini kasd ederek, “kale Ebû'l-Kâsım et-Taberânî” (*Ebû'l- Kâsım et-Taberânî der ki*) diye söze başlıyor.

7- Kendi kültür coğrafyası hakkında aydınlatıcı ip uçları vermesi. Bu tür açıklamalarından, 1. maddede belirtildiği üzere, seyâhetleri, gittiği yerler ve görüştüğü şahıslar hakkında bilgi edindiğimiz gibi, aynı zamanda kendi yaşadığı devirde var olan, fakat bu günün coğrafyasında adına rastlayamadığımız, veyâ başka isimlerle bildiğimiz yerleşim birimlerini tesbitte de bizlere yardımcı olmaktadır. Meselâ, 136. hadîsi, Ahmed b. İshâk ed-Demîrî adlı hocasından, Mısır'ın *Demîra*³⁸ karyesinde; 233. hadîsi de İbrâhîm b. Muhammed el-Bağdâdî'den yine Mısır'ın *Kâlensüve*³⁹ kalesinde aldığını belirtir.

Diğer taraftan, bu tür rivâyetlerden hareketle, Teberânî için kronolojik olarak şu şekilde bir ilim coğrafyası çizmek mümkün gibi görünmektedir:

<u>Sene(hicrî)</u>	<u>Yer</u>	<u>Hadis No</u>
274	Beyt'ül-Mukaddes	5
275	Akka	92
275	Kâyseriye	201
278	Hımıs	7
278	Halep	18
279	Cebele	1, 2, 8
279	Dimeşk	4, 10
282	Şibâm (Yemen)	205
283	Mekke	95, 208, 214
284	San'a	203
287	Bağdâd	61, 237
	Cündişapur	157, 199
	Nusaybin	225

38. “Demîra”: Mısır'da Dimyat yakınlarında bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ül-Büldân*, II.472.

39. “Kalensüve”: Filistin'de Remle yakınlarında bir kaledir. Bkz. Hamevî, *a.g.e.*, IV, 392.

8- Zamanının ilmî ve kültürel durumunu yansıtması. Meselâ 62. hadisi, *İbni Hübeyra Kasrı* (sarayı?)nda eğitimci olarak çalışan **Ahmed b. el-Hüseyn b. Abdülmelik, Ebû'ş-Şemakmak**'dan; 63. hadisi de yine aynı sarayda **Ahmed b. el-Hüseyn b. Müdrik, Ebû Hafs**'dan aldığını belirtiyor. Bu rivâyetler saraylardaki ilim ve kültür durumunu yansıtması açısından dikkat çekicidir.

Bizim inceleme imkanı bulduğumuz eser, İstanbul III. Ahmed Kütüphânesi 464 numarada kayıtlı nüsha ile, Murad Molla Kütüphânesi 602 numarada kayıtlı nüshanın karşılaştırılarak yapılan baskısıdır. Karşılaştırmayı **Kemâl Yûsuf el-Hût** yapmış ve onun yazdığı bir takdim yazısıyla berâber iki cilt bir arada olarak, 1406/1986 yılında, Müesseset'ül-Kütüb'is-Sekâfiyye tarafından Beyrut'da neşredilmiştir. Burada, -neşrin giriş kısmında- muhakkik tarafından, **Taberânî**'nin hayâtı ve eserleri hakkında yazılmış 29 sayfalık bir giriş yazısı ile, III. Ahmed ve Murad Molla Kütüphânelerindeki yazmaların orijinallerinden bâzı fotokopiler de verilmiştir. Ayrıca sonunda da, alfabetik fihrist, konu başlıkları ve yayına hazırlarken istifâde edilen eserlerden oluşan bir bibliyografya ilâve edilmiştir. Bu münâsebetle biz eserlerini teker teker zikretme yoluna gitmedik.

Bu makaleyle, bir asrı aşkın uzun ve bereketli bir ömür süren **Taberânî** ve onu târihe mâl eden ölümsüz eserlerinden birisi olan "el-Mu'cem'üs-Sağîr"i ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır. Eserden istifâde edilirken, sayılan özellikleri de dikkate alınır ve kitaba bir de bu gözle bakma yoluna gidilirse, bu çalışma hedefine ulaşmış sayılacaktır.